

SCHAEFFER KARDEŞ DAVRANIŞI DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇE UYARLAMASI*

Emine AHMETOĞLU

Trakya Ü., Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, Edirne.

Neriman ARAL

Ankara Ü., Ev Ekonomisi Yüksek Okulu Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü, Ankara.

Özet

Bu çalışmada, Schaeffer-Edgerton tarafından geliştirilen, Mc Hale ve arkadaşları (1986) tarafından tekrar gözden geçirilen normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşleriyle olan ilişkilerini değerlendirmek amacıyla hem kardeşlere hem de annelere uygulanan Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği'nin (anne ve kardeş formu) Türkçe'ye uyarlanarak, geçerliğinin ve güvenilirliğinin araştırılması, anne ve kardeş değerlendirmeleri arasında fark olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma bulgularına dayalı olarak Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin (Schaeffer Sibling Behaviour Rating Scale) kardeş ilişkilerini normal gelişim gösteren kardeşlerin ve annelerinin değerlendirmelerini ölçmek amacıyla kullanılabilir, 30 madde ile beş alt boyuttan oluşan, geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu belirlenmiştir.

***Anahtar Sözcükler:** Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği, Türkçe uyarlaması, geçerlik, güvenilirlik, engelli çocuklar, kardeş ilişkileri*

TURKISH ADAPTATION OF SCHAEFFER SIBLING BEHAVIOUR RATING SCALE

Abstract

This study aims at providing the Turkish adaptation of the Schaeffer Sibling Behaviour Rating Scale (mother and sibling form), developed by Schaeffer-Edgerton and revised by Mc Hale et al., (1986), which is applied to both the siblings and the mothers in order to rate the relationship of the sibling displaying normal development with the handicapped sibling, and testing the validity and reliability of the Turkish adaptation and determining whether there was a difference between assessments of mother and sibling's perceptions. According to said findings, it has been determined that the Schaeffer Sibling Behaviour Rating Scale is a valid and reliable scale consisting of 30 items and five sub-aspects for use in rating of the relations of siblings with normal development and mothers.

***Keywords:** Schaeffer Sibling Behaviour Rating Scale, Turkish adaptation, reliability, validity, handicapped children, sibling relationships.*

1. Giriş

Çocuğun gelişimi, anne babanın yanı sıra yakın çevresindeki bireylerden, içinde yaşadığı kültür ve olanaklardan, aynı zamanda okuldaki yaşantısından etkilenmektedir. Bireyin aile, toplum, okul ve işyerinde başkalarıyla iyi ilişkiler kurmasında, toplumsal

* Bu çalışma Ahmetoğlu, E., Aral N. (2004) Ankara Ü., Fen Bil. Ens. "Zihinsel engelli çocukların kardeş ilişkilerinin anne ve kardeş algılarına göre değerlendirilmesi" başlıklı doktora tezine dayalı olarak hazırlanmıştır

kurallarına uymasında, arkadaşlarıyla ve çevresiyle iyi ilişkilerde bulunmasında, aldığı sorumlulukları yerine getirmesinde, toplum ve çevre tarafından kabul edilmesinde sosyal gelişimin etkisi büyüktür. Çocuğun sosyal çevresi, ailenin yakın ve uzak çevreden aldığı destekler, çocuğun ne ölçüde gelişeceğini ve toplumun üretken bir üyesi haline geleceğinin belirlenmesinde temel taşlardır. Çocuğun etkilendiği ve destek aldığı ilk ve yakın çevre ilişkileri aile içinde yaşanmaktadır. Aile bir sistem olarak ele alındığında, ailedeki tüm üyelerin karşılıklı olarak birbirini etkilediği ve birbirinden etkilendiği düşünüldüğünde, aile sisteminin bir parçası olan kardeşler de birbirlerinden etkilenmektedirler. Kardeş ilişkileri en küçük kardeşin doğumundan yaşamın sonuna kadar devam eden, diğer ilişkilerden daha uzun süren bir ilişki olarak tanımlanmaktadır. Bu tip bir ilişkiyi olumlu bir şekilde sürdürebilmek, diğer bir kişinin istek ve duygularını anlamada iç görüyü, davranışlarının ve yetersizliklerinin nedenleri konusunda anlayışı gerektirmektedir. Bu tür sosyal biliş yetenekleri, kişiler arası davranışın niteliğini zenginleştirebilmektedir (1) (Riggio, 2000).

Kardeşlerin birbirleri ile olan ilişkileri onların gelişimleri üzerinde önemli etkiye sahiptir. Kardeşler birbirlerinin duygusal, motor, zihinsel, dil ve özellikle de sosyal gelişimlerinde önemli rol oynamakta ve kardeş ilişkileri çocuğun ilk sosyal bağlantısı ve aile dışındaki kişiler ile etkileşimleri için temel oluşturmaktadır. Sürekli etkileşim yoluyla kardeşler taklit, oyun, kurallara uyma ve paylaşma gibi sosyal becerileri birbirlerinden öğrenmektedirler. Kız ve erkek kardeşler, çocukların ilk oyun arkadaşları olup, yıllar geçtikçe birbirleri için öğretmen, arkadaş, ortak, izleyici, koruyucu, düşman, rakip ve sırdaş rollerini üstlenmektedirler. Çocuklar bu sosyal ilişki sayesinde daha sonra öğreneceklerinin temelini atmaktadırlar (2,3,4,5) (Powell ve Ogle, 1985; Mangır ve ark., 1992; Dunn 1995; Akkök, 1997).

Engelli bir çocuğun aileye katılımı engelin doğası nedeniyle aile içi ilişkileri etkilediği gibi kardeş ilişkilerini de etkilemekte, ailenin dengesini değiştirmekte ve tekrar bu dengeyi kurmak için aile üyelerini zorlamaktadır. Bu uyum sürecinde tüm aile üyeleri birbirinden etkilenmekte, bu etkiler iç içe geçmektedir (6,7) (Gargiulo, 1985; Dyson 1999). Engelli bir çocuğun aileye katılımı veya çocukta bir engel durumunun olması, özel şartları nedeniyle aile üyeleri arasında stres yaratmakta, stres veren ve geçici olmayan olaylar, tüm aile bireylerini farklı biçimlerde etkilemektedir. Bazı aileler engelli bir çocuğun ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli maddi kaynakların miktarından dolayı stres yaşayabilir. Bazı aileler ise çocuklarından engelli kardeşini kabul etmelerini bekleyebilir. Bu durum normal gelişim gösteren kardeşlerin kaygı ve kıskançlık gibi içsel duygular yaşamalarına neden olabilir. Ebeveynler çocuklarının mutsuzluğunu fark edebilir ve problem durumunu reddedebilirler. Kardeşler, bir vekil ebeveyn olarak kendi ebeveynlerinin sağladığı yardım ve destek ile bir ailenin her zamankinden daha çok sorumluluğunu üstlenir. Engelli kardeşlerin bakımı konusunda aldıkları sorumluluktan baskı hissedebilir ve kıskançlık duyabilirler. Engelli kardeşlerine duydukları kıskançlık, düşmanlık, kırgınlık duygularından dolayı normal gelişim gösteren çocuklar suçluluk duyabilirler. Kendini diğer çocuklardan, ailesini diğer ailelerden farklı görebilir. Engelli kardeşlerini kendi akran gruplarına dahil etme konusunda arkadaşlarına gücenebilir ve engelli bir kardeşe sahip olmaları nedeniyle akran tepkilerini yaşayabilirler. Engelli kardeşin fiziksel özellikleri veya uygun olmayan davranışları nedeniyle utanma hissedebilirler. Öte yandan engelli kardeşler de aynı zamanda bir aile üyesi olarak stres yaşamaktadırlar. Bu genel stresler sinirlilik, mutsuzluk, sosyal becerilerin yetersizliği

nedeniyle geri çekilme, sürekli hatırlatmadan dolayı öfke, öz saygısının düşmesi ve onların normal gelişim gösteren kardeşleri gibi kolay ve hızlı bir şekilde yapabilmeye yetersizliğinden kaynaklanan sinirlenmeyi içermektedir. Normal gelişim gösteren kardeşler, engelli kardeşlerinin sosyalleşmesi ve topluma kazandırılabilmesi için gereken sosyal, psikolojik ve eğitsel desteği sağlamada büyük önem taşımaktadırlar. Ancak engelli bir kardeşe sahip olmaya ilişkin yaşadığı karmaşık içsel duyguları kardeş ilişkilerini güçleştirmektedir. Ailedeki her çocuğun duygusal, psiko-sosyal gelişimlerini etkileyen kardeş ilişkileri, ailenin kaynakları, ailenin çocuk yetiştirme deneyimi, ailede diğer stres oluşturan durumlar, aile içinde oluşan başa çıkma mekanizmalarının çeşidi ve etkileşim örnekleri, iletişimde mevcut destek seviyelerinin çeşidi ve kalitesi, ailenin tipi, ailedeki yaşam tarzı, ailenin sosyo-ekonomik durumu, çocuk sayısı, çocuklar arasındaki yaş farkı, çocukların cinsiyeti, çocuğun engel türü ve derecesinden etkilenmektedir (8,9,10,11) (Mc Hale ve ark., 1986; Valdivieso ve ark., 1988, Bagenholm ve Gillberg, 1991; Stoneman ve Brody, 1993).

Engelli kardeşe sahip olan normal gelişim gösteren kardeşlerle yapılan çalışmalar incelendiğinde kardeş ilişkilerinin geriye dönük olarak ya da anne-babaların ve öğretmenlerin değerlendirmelerine dayalı olarak yapıldığı, normal gelişim gösteren çocukların bakış açısından engelli bir kardeşe yaşam tecrübesi üzerinde çok az durulduğu görülmektedir (8) (Mc Hale ve ark., 1986). Ayrıca kardeşler arası ilişkilerin niteliği kültürlere bağlı olarak farklılaşabilmekte ve ailelerin çocukları ile ilişkileri de toplumdan topluma değişebilmektedir (12) (Mc Hale ve ark., 2000).

Bu nedenlerle yapılacak araştırmalar doğrultusunda kardeşler arası ilişkinin nitelikleri ve bu nitelikleri etkileyen değişkenler belirlenip, zihinsel engelli kardeşe sahip olan çocuklara ve ailelere problemleri için etkili çözümler getirilebilir. Bu da aile bireyleri olan hem normal gelişim gösteren çocukların hem de engelli çocukların topluma uyumlarında ve ileriye dönük yaşamlarında olumlu katkılar sağlayabilir. Aile içi etkileşimde önemli bir yere sahip olan kardeşlerin yaşadıkları kardeşler arası ilişkilerin incelenmesinin ve belirlenmesinin önemli olduğu söylenebilir. Kardeşlerle yapılacak araştırmaların sistematik ve açıklayıcı olması için gerekli standardize ve geçerliği, güvenilirliği araştırılmış nesnel araçların kullanılması gerekmektedir. Kardeş ilişkilerinin belirlenmesi konusunda Türkiye'de kullanılan ölçekler yeterli değildir. Bu düşünceden hareketle araştırmada engelli kardeşleriyle olan ilişkilerini, kendilerinin ve annelerinin değerlendirmesi amacı ile Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmasının yapılması, anne ve kardeş değerlendirmeleri arasında fark olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. Yöntem

Araştırmaya Edirne il merkezinde bulunan Trakya Üniversitesi Zihin ve Hareket Özürlü Çocuklar İçin Eğitim, Araştırma ve Uygulama Merkezi'ne kayıtlı, zihinsel engeli bulunan çocukların kardeşleri ve anneleri dahil edilmiştir. Araştırmanın örneklemini öz anne, baba ve kardeşleriyle birlikte yaşayan ve araştırmaya gönüllü olarak katılan 100 zihinsel engelli ile serebral palsi tanısı almış zihinsel engelli (zihin+hareket engelli) çocuğun 8-18 yaşlar arasındaki normal gelişim gösteren kardeşleri ve anneleri oluşturmaktadır.

Araştırmada Schaeffer-Edgerton tarafından geliştirilen ve Mc Hale ve arkadaşları (1986) tarafından tekrar gözden geçirilen normal gelişim gösteren çocukların engelli

kardeşleriyle olan ilişkilerini değerlendirmek amacıyla kullanılan hem kardeşlere hem de annelere uygulanan Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 30 maddeden oluşmakta, nazik olma, birliktelik-İlgili olma, uzak durma-çekinme, empati, fiziksel saldırganlık olmak üzere beş alt boyut bulunmaktadır.

Ölçekte yer alan maddelere verilen tepkiler, hiçbir zaman (1 puan)- nadiren (2 puan)- bazen (3 puan)- sık sık (4 puan)- her zaman (5 puan) şeklinde derecelendirilmiştir. Ölçekte bazı maddeler tersine (reverse) puanlanmıştır. Ölçekte tersine puanlanan maddelere (2., 8., 10., 12., 20. ve 21.madde) verilen yanıtlar 5 yerine 1, 4 yerine 2, 3 yerine 3, 2 yerine 4 ve 1 yerine 5 değeri olarak yeniden kodlanmıştır. Formun değerlendirilmesinde her bir bölüm kendi içinde puanlanmaktadır. Her bir bölümden alınan yüksek puanlar o bölüme ilişkin olumlu oranları vermektedir.

Veri toplama araçları normal gelişim gösteren kardeşlere ve annelere Trakya Üniversitesi Zihin ve Hareket Özürlü Çocuklar İçin Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde uygun eşyalar ile düzenlenmiş, aydınlatmaya dikkat edilmiş, yüz yüze iletişimi engellemeyen, fazla uyaranların bulunmadığı aile görüşme odasında araştırmacı tarafından uygulanmıştır.

Araştırma kapsamına alınan zihinsel engelli çocukların sekiz- on sekiz yaşlar arasındaki normal gelişim gösteren kardeşleri aile görüşme odasına alınarak araştırmanın amacı açıklanmıştır. Aile görüşme odasında, normal gelişim gösteren kardeşlere Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin kardeş formu verilmiş ve formun nasıl doldurulacağı anlatılmıştır. Bu çalışmada normal gelişim gösteren kardeşlerden ölçekte yer alan engelli kardeşlerine karşı hissettikleri duygu, düşünce ve davranışları kendilerine uygunluk derecelerine göre yanıtlamaları istenmiştir. Uygulama sırasında normal gelişim gösteren kardeşlerin doğru işaretleyip işaretlemedikleri denetlenmiş, yönergeye uymayanlar uyarılmıştır. Normal gelişim gösteren kardeşler bireysel olarak ve kendileri okuyarak Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin kardeş formunu doldurmuşlardır. Yanıtlama işlemi yaklaşık 15-20 dakika sürmüştür.

Araştırma kapsamına alınan çocukların anneleri de ayrı bir zaman diliminde aile görüşme odasına alınarak araştırmanın amacı açıklanmıştır. Annelere de Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin anne formu verilmiş ve formun nasıl doldurulacağı anlatılmıştır. Bu çalışmada annelerden normal gelişim gösteren çocuklarının ölçekte yer alan engelli kardeşlerine karşı hissettikleri duygu, düşünce ve davranışları samimi bir şekilde değerlendirmeleri ve kendilerine uygunluk derecelerine göre yanıtlamaları istenmiştir. Uygulama sırasında annelerin doğru işaretleyip işaretlemedikleri denetlenmiş, yönergeye uymayanlar yönlendirilmiştir. Anneler bireysel olarak ve kendileri okuyarak Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin anne formunu doldurmuşlardır. Yanıtlama işlemi yaklaşık 15-20 şer dakika sürmüştür.

Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin (Schaeffer Sibling Behaviour Rating Scale, Mc Hale ve ark., 1986) güvenilirliğine iç tutarlılık yöntemi ile bakılmıştır ve ölçeğin zamana bağlı tutarlı ölçümler verip vermediği test-tekrar test güvenilirliği ile sınanmıştır. Anne ve kardeşlerin ŞKDDÖ'nin alt boyutlarından aldıkları puan ortalamaları arasında fark olup olmadığını belirlemek için ilişkisiz örneklem için t-testi kullanılmıştır.

3. Bulgular ve Tartışma

Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Susan Mc Hale'den izin alınarak yurtdışından getirilmiştir. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin anne ve kardeş formlarının öncelikle Türkçe'ye çevirisi yapılmış, sonra geri-çeviri tekniğiyle bu maddeler tekrar İngilizceye dönüştürülerek özgün ifadeleriyle karşılaştırılmıştır. İki form arasında fark gösteren maddelerin Türkçesi tekrar gözden geçirilerek gereken düzeltmeler yapılmıştır. Yapılan çevirilerde yer alan yönerge ve ifadelerin anlaşılabilirliği, Türk dilinin sözcük ve yapısına uygunluğu ilgili alan uzmanlarınca değerlendirilmiştir. Türkçe'ye çevirisi yapılan bu formların geçerlik, güvenilirlik çalışması için ölçme ve değerlendirme uzmanları ile görüşülmüştür.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerliğini belirlemek üzere kapsam geçerliği, madde analizi ve yapı geçerliğinin bir yolu olarak da faktör analizi yapılmıştır.

Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin anneler ve kardeşler için uygulanacak olan deneme formlarının oluşturulmasında öncelikle ölçeklerde yer alan yönerge ve ifadelerin anlaşılabilirliğini, ölçeğin kapsam olarak, normal gelişim gösteren çocukların zihinsel engelli kardeşleriyle olan ilişkilerini hem kendilerinin hem de annelerinin değerlendirmelerini ölçmede yeterli olup olmadığını belirlemek amacıyla ilgili alan uzmanlarının değerlendirmelerine sunulmuştur. Çocuk Gelişimi ve Özel Eğitim alanında çalışan yedi uzmandan ifadeleri "uygun" ya da "uygun değil" şeklinde değerlendirmeleri ve düzeltilmesi gereken ifadeleri düzelterek yeniden ifade etmeleri istenmiştir. Uzmanlardan alınan geri bildirimlerde "uygun değildir" şeklinde bir işaretleme olmadığından dolayı istatistiksel bir işlem yapılmamıştır. Yine uzmanların görüşlerinden alınan geri bildirimler doğrultusunda ön uygulama formu gözden geçirilerek gerekli düzeltmeler yapılmış, anket formu ön uygulamaya hazır hale getirilmiş ve ölçeğin kardeş ilişkilerini ölçmeye uygun bir bilgi toplama aracı olduğu varsayılmıştır. Ölçeğin ölçmek istediği özelliği kapsamındaki maddelerle temsil edip etmediği ile ilgili olan kapsam geçerliği, uzman görüşlerine dayalı olarak açıklanabilmektedir (13,14,15) (Özgüven 1994; Tezbaşaran, 1997; Büyüköztürk, 2003).

Araştırmaya dahil edilen normal gelişim gösteren kardeşlerin % 61' inin kız, % 39' unun erkek olduğu, % 37' sinin sekiz-on bir, % 35' inin on iki-on beş, % 28' inin on altı-on sekiz yaş grubunda yer aldığı, % 34' ünün ilköğretim birinci kademeye, % 25' inin ilköğretim ikinci kademeye, % 41' inin de lise öğrenimine devam ettiği, % 81' inin ilk çocuk, % 19' unun ortanca çocuk olduğu görülmektedir.

Geçerlik-güvenirlik çalışmasına dahil edilen zihinsel engelli çocukların annelerinin %42'sinin ilkokul, % 21'inin ortaokul, %28'inin lise, %9'unun üniversite mezunu, %89'unun ev hanımı, %11'inin memur olduğu belirlenmiştir.

Araştırmaya dahil edilen kardeşlerin sahip oldukları zihinsel engelli çocukların demografik özellikleri incelendiğinde; zihinsel engelli çocukların % 59' unun erkek, % 41' inin kız olduğu, % 48' inin üç-altı, % 35' inin yedi-on, % 17' sinin on bir-on dört yaş grubunda yer aldığı, % 50' sinin zihinsel engelli, % 50' sinin serebral palsi tanısı almış zihinsel engelli (zihin+hareket engelli) çocuk olduğu, % 73' ünün orta, % 27' sinin hafif düzeyde zihinsel engelli çocuk olduğu görülmektedir.

Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği (Schaeffer Sibling Behaviour Rating Scale, Mc Hale ve ark., 1986) kuramsal yapıya bağlı olarak orjinalinde beş alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekteki beş boyutun geçerlik ve güvenilirliği ayrı ayrı incelenmiş, Tablo 1'de boyutlar ile ilgili faktör analizi ve madde analizi sonuçları sunulmuştur.

Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin **Nazik olma (Kindness)** alt ölçeği dokuz maddeden (1, 2, 4, 8, 10, 12, 19, 20, 21) oluşmaktadır. Tablo 1 incelendiğinde yapılan faktör analizinde tüm maddelerin tek faktörde toplandığı görülmektedir. Maddelerin yük değerleri .16-.80 arasında değişmektedir. Tek faktörün açıkladığı varyans % 43 tür. Ölçeğin güvenilirliğine iç tutarlılık yöntemi ile bakılmıştır. Bu alt ölçeğin Alfa değeri .81 olarak hesaplanmıştır. Ölçekte yer alan tüm maddelerin ayırdeciciliğini gösteren madde-toplam puan korelasyonları .21 - .78 arasında değişmektedir. Bu alt ölçekte yer alan iki maddenin (1.madde ve 4. madde) yük değerinin düşük olduğu görülmektedir. Ancak bu iki maddenin çıkarılması durumunda güvenilirlik katsayısında önemli bir değişiklik görülmemesi nedeniyle (Alfa değeri .81 den .83 e çıkmıştır) bu maddeler kapsam geçerliliği dikkate alınarak ölçekten çıkarılmamıştır. Ölçeğin zamana bağlı tutarlı ölçümler verip vermediği test-tekrar test yoluyla güvenilirliği sınanmıştır. Bu alt ölçeğe ait test - tekrar test korelasyonu .99 dur.

Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin **Uzak Durma-Çekinme (Avoidance)** alt ölçeği altı maddeden (5, 7, 14, 15, 23, 26) oluşmaktadır. Tablo 1'de de görüldüğü gibi yapılan faktör analizinde tüm maddelerin tek faktörde toplandığı görülmektedir. Maddelerin yük değerleri .30-.88 arasında değişmektedir. Tek faktörün açıkladığı varyans % 44 tür. Bu alt ölçeğin Alfa değeri .71 olarak hesaplanmıştır. Bu alt ölçeğe ait test - tekrar test korelasyonu .99 dur. Ölçekte yer alan tüm maddelerin ayırdeciciliğini gösteren madde-toplam puan korelasyonları .31 - .60 arasında değişmektedir.

Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin **Birliktelik-İlgili Olma (Involvement)** alt ölçeği yedi maddeden (3, 6, 9, 11, 17, 22, 25) oluşmaktadır. Tablo 1 incelendiğinde yapılan faktör analizinde tüm maddelerin tek faktörde toplandığı görülmektedir. Maddelerin yük değerleri .74 - .88 arasında değişmektedir. Tek faktörün açıkladığı varyans %63 tür. Bu alt ölçeğin Alfa değeri .90 olarak hesaplanmıştır. Bu alt ölçeğe ait test - tekrar test korelasyonu .98 dir. Ölçekte yer alan tüm maddelerin ayırdeciciliğini gösteren madde-toplam puan korelasyonları .65 - .82 arasında değişmektedir.

Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin **Empati (Empathy)** alt ölçeği beş maddeden (13, 16, 28, 29, 30) oluşmaktadır. Tablo 1'de de görüldüğü gibi yapılan faktör analizinde tüm maddelerin tek faktörde toplandığı görülmektedir. Maddelerin yük değerleri .39-.92 arasında değişmektedir. Tek faktörün açıkladığı varyans %57 dir. Bu alt ölçeğin Alfa değeri .80 olarak hesaplanmıştır. Bu alt ölçeğe ait test - tekrar test korelasyonu .95 dir. Ölçekte yer alan tüm maddelerin ayırdeciciliğini gösteren madde-toplam puan korelasyonları .29 - .80 arasında değişmektedir.

Tablo 1. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin (ŞKDDÖ) boyutları ile ilgili faktör analizi ve madde analizi sonuçları

Maddeler	Maddelerin Yük Değerleri	Madde-Toplam Korelasyonu
Nazik Olma Boyutu		
1- Ona mümkün olan her şekilde yardım ederim.	.18	.24
2- Ona kızarım.	.71	.50
4- Onu memnun edecek şeyler yaparım .	.16	.21
8- Onu kızdırır veya canını sıkırım.	.88	.78
10- Onunla tartışır veya kavga ederim.	.76	.57
12- Onun yarattığı sorunlardan dolayı şikayet ederim.	.80	.65
19- Ona iyi bir arkadaş gibi davranırım.	.42	.44
20- Ona kırıcı şeyler söylerim.	.78	.68
21- Onun duygularını incitirim.	.78	.59
Nazik Olma Boyutu-Açıklanan Varyans: %43		
Uzak Durma Çekinme Boyutu		
5- Mümkünse ondan uzak dururum.	.60	.60
7- Başkalarının yanında onunla birlikte görünmekten utanırım.	.88	.54
14- Onunla olmak zorunda kaldığımda kaşlarımı çatar veya surat asarım.	.48	.39
15- Ondan utanırım.	.84	.52
23- Onunla birlikte görünmemeye çalışırım.	.70	.39
26- Onunla oynamaktansa yalnız olmayı tercih ederim.	.30	.31
Uzak Durma Çekinme Boyutu-Açıklanan Varyans: % 44		
Birliktelik İlgili Olma Boyutu		
3- Ona ilginç şeyler gösterir veya anlatırım.	.81	.73
6- Yeni durumlara uyum sağlamada ona yardım ederim.	.77	.68
9- Onunla birlikte yapabileceğimiz şeyler için fikir üretirim.	.88	.82
11- Ona yeni beceriler öğretirim.	.85	.77
17- Onun da içinde olduğu planlar yaparım.	.76	.68
22- Evde onunla iyi vakit geçiririm.	.74	.65
25- Onu bir oyun arkadaşı olarak görürüm.	.74	.65
Birliktelik İlgili Olma Boyutu-Açıklanan Varyans:% 63		
Empati Boyutu		
13- Üzgün veya mutsuz olduğunda onu rahatlatmaya çalışırım.	.62	.47
16- Onun gelişiminden memnun olurum.	.39	.29
28- Onun için işler kötü olduğunda anlayış gösteririm.	.92	.80
29- Onun mutluluğu ve sağlığı ile ilgilenirim.	.90	.75
30- Onun ailede olmasından memnunum.	.83	.66
Empati Boyutu-Açıklanan Varyans: % 57		
Fiziksel Saldırganlık Boyutu		
18- Onu iter, tekmeler, çimdikler, tokatlar, ısırır veya ona bir şeyler atarım.	.94	.84
24- Onu itip kakarım.	.96	.88
27- Onu döverim.	.39	.21
Fiziksel Saldırganlık Boyutu-Açıklanan Varyans: % 65		

Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin **Fiziksel Saldırganlık (Physical Aggression)** alt ölçeği üç maddeden (18, 24, 27) oluşmaktadır. Tablo 1 incelendiğinde yapılan faktör analizinde tüm maddelerin tek faktörde toplandığı görülmektedir. Maddelerin yük değerleri .39-.96 arasında değişmektedir. Tek faktörün açıkladığı varyans % 65 dir. Bu alt ölçeğin Alfa değeri .73 olarak hesaplanmıştır. Bu alt ölçeğe ait test - tekrar test korelasyonu .99 dur. Ölçekte yer alan tüm maddelerin ayırt ediciliğini gösteren madde-toplam puan korelasyonları .21 - .88 arasında değişmektedir.

Bu bulgular ölçeğin kendi içinde tutarlı ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu ve ölçeğin geçen zaman süreci içinde tutarlı sonuçlar verdiğini düşündürmektedir.

Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin anne formu ve kardeş formu aynı maddelerden oluşmaktadır. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin kardeş formunda birinci tekil şahıs olarak ifade edilen maddeler anne formunda üçüncü tekil şahıs olarak ifade edilmektedir. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin kardeş formuna kardeşlerin verdikleri yanıtlar temel alınarak faktör analizi ve madde analizi yapılmıştır. Bu nedenle Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin anne formu için ayrıca faktör analizi ve madde analizi yapılmamıştır. Ancak Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Anne Formuna (Schaeffer Sibling Behaviour Rating Scale, Mc Hale ve ark., 1986) annelerin verdikleri yanıtlar temel alındığında, annelerin algılarına göre güvenilirlik katsayılarına ayrıca bakılmıştır.

Tablo 2’de Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin anne formuna ait alfa ve test-tekrar test güvenilirlik katsayıları sunulmuştur.

Tablo 2. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin (ŞKDDÖ) anne algılarına göre alfa ve test-tekrar test güvenilirlik katsayıları

	ANNE (n=100)	
	Alfa	Test-Tekrar test
Nazik Olma Boyutu (NOB) (1, 2, 4, 8, 10, 12, 19, 20, 21)	.89	.99
Uzak durma-Çekinme Boyutu (UDÇB) (5, 7, 14, 15, 23, 26)	.83	.99
Birliktelik-İlgili Olma Boyutu (BİOB) (3, 6, 9, 11, 17, 22, 25)	.90	.99
Empati Boyutu (EB) (13, 16, 28, 29, 30)	.85	.95
Fiziksel Saldırganlık Boyutu (FSB) (18, 24, 27)	.77	.99

Tablo 2’de Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin anne formunun (Schaeffer Sibling Behaviour Rating Scale, Mc Hale ve ark., 1986) beş alt boyutu ile ilgili güvenilirliğine iç tutarlılık yöntemi ile bakılmıştır ve ölçeğin zamana bağlı tutarlı ölçümler verip vermediği test-tekrar test güvenilirliği ile sınanmıştır. Buna göre ölçeğin beş alt boyutuna ilişkin alfa değeri .77-.90 arasında, test- tekrar test korelasyonları ise .95-.99 arasında değişmektedir.

Tablo 3’de araştırmaya dahil edilen kardeşlerin ve annelerin Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin ortalama, standart sapma ve t-testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 3. Araştırmaya dahil edilen kardeşlerin ve annelerin Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin ortalama, standart sapma ve t-testi sonuçları

		n	$\bar{X} \pm s$	sd	t	p
NOB	Kardeş	100	36.98±5.49	198	1.25	.212
	Anne	100	35.90±6.65			
UDÇB	Kardeş	100	9.58±3.83	198	2.33	.021
	Anne	100	11.04±4.94			
BİOB	Kardeş	100	26.95±5.47	198	2.26	.025
	Anne	100	25.20±5.47			
EB	Kardeş	100	22.68±2.56	198	.63	.524
	Anne	100	22.68±2.96			
FSB	Kardeş	100	3.81±1.37	198	.30	.763
	Anne	100	3.87±1.43			

Tablo 3 incelendiğinde, araştırmaya dahil edilen kardeşlerin ve annelerin Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Uzak Durma-Çekinme ($t(198) = 2.33; p < 0.05$) ve Birliktelik-İlgili Olma boyutundan aldıkları puan ortalamaları arasındaki farkın ($t(198) = 2.26; p < 0.05$) yani anne ve kardeş algılamaları arasındaki farklılığın anlamlı olduğu görülmektedir. Tablo 3' de de görüldüğü gibi uzak durma-çekinme boyutunda kardeşler ($\bar{X} = 9.58$), annelerin ($\bar{X} = 11.04$) değerlendirmelerine göre engelli kardeşlerinden daha az uzak durduklarını ve daha az çekindiklerini, kardeş ilişkilerinde birliktelik-İlgili Olma boyutunda, kardeşler ($\bar{X} = 26.95$), annelerin ($\bar{X} = 25.20$) değerlendirmelerine göre engelli kardeşleriyle daha çok birlikte olduklarını ve daha ilgili davrandıklarını belirtmişlerdir. Mc Hale et. al. 1986' da yaptıkları araştırmada da engelli kardeşlerine karşı destekleyicilik, kabul etme ve düşmanlık boyutlarında çocukların değerlendirmeleri ile anneye ait değerlendirmeler arasındaki farklılıkların önemli olduğu belirtilmektedir.

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde, Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği'nin (Schaeffer Sibling Behaviour Rating Scale, Mc Hale ve ark., 1986) normal gelişim gösteren kardeşlerin engelli kardeşi ile ilişkilerini belirlemede ve annelerin normal gelişim gösteren çocukları ile engelli çocukları arasındaki ilişkiyi değerlendirmelerinde, 30 madde ile beş alt boyuttan oluşan, geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu söylenebilir ve bu konuda ileride yapılacak çalışmalarda kullanılması önerilebilir.

4. Sonuç ve Öneriler

Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin normal gelişim gösteren kardeşlerin engelli kardeşi ile ilişkilerini belirlemede ve annelerin normal gelişim gösteren çocukları ile engelli çocukları arasındaki ilişkiyi değerlendirmelerinde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu belirlenmiştir. Ölçek başka araştırmalarda da kullanılarak geçerliliği ve güvenilirliği tekrar test edilebilir. Bu tür çalışmalar, ölçeğin daha kullanışlı hale gelmesi için bilgi birikimi sağlayacaktır.

Bu araştırmada zihinsel engelli ve serebral palsi tanısı almış (zihin+hareket) zihinsel engelli çocuklar ele alınmıştır. Yapılacak diğer araştırmalarda farklı engel grubundaki engelli çocukların kardeşleri incelenebilir. Normal gelişim gösteren çocukların kardeşleri de örnekleme alınarak benzerlikler ve farklılıklar karşılaştırılabilir.

Araştırma sekiz-on sekiz yaş grubu normal gelişim gösteren kardeşleri kapsamaktadır. Benzer araştırma daha küçük ve daha büyük yaş düzeylerinde de yapılabilir. Bu araştırmaya dahil edilen zihinsel engelli çocukların hepsi son çocuk yani küçük kardeştir. Doğum sırası farklı olan engelli çocuklarla çalışmaları yapılabilir.

Bu araştırmada normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşleriyle olan ilişkilerini, kendilerinin ve annelerinin değerlendirmesi incelenmiştir. Ailede yaşayan diğer bireylerin (babaların , diğer kardeşlerin vb.) değerlendirmeleri de incelenebilir ve karşılaştırılabilir.

Kaynaklar

1. Riggio, H. R. (2000). Measuring attitudes toward adult sibling relationships: the lifespan sibling relationship scale. *Journal of Social and Personal Relationships*, 17 (6); 707-728.
2. Powell, T. H. and Ogle, P. A. (1985). *Brothers and sisters: A special part of exceptional families*. Paul H. Brooks Publishing, 219 s., Baltimore.
3. Mangır, M., Aral, N. ve Kandemir, F. (1992). Çocuklarda arkadaşlık kavramı. I. Okul Öncesi Eğitim Semineri, Hacettepe Üniversitesi, Çocuk Sağlığı ve Eğitim Mezurları Derneği, 61 s., Ankara.
4. Dunn, J. (1995). İkinci çocuk (çeviri:H. Aşıroğlu). Papirüs Yayınevi, Aile ve Çocuk Dizisi: 8, No: 82, 200 s., İstanbul.
5. Akkök, F. (1997). Farklı özelliği olan çocuk anne babalarının yaşadıkları. Farklılıkla yaşamak, aile ve toplumun farklı gereksinimleri olan bireylerle birlikteliği. Editör: A. N. Karancı, Türk Psikologlar Derneği, I. Basım, 131 s., Ankara.
6. Gargiulo, R. M. (1985). *Working with parents of exceptional children: A guide for professionals*. Houghton Mifflin Company, 231 s., Boston.
7. Dyson, L. L. (1999). The psychosocial functioning of school-age children who have siblings developmental disabilities. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 20 (2); 253-271.
8. Mc Hale, S. M., Sloan, J. and Simeonsson, R. J. (1986). Sibling relationships of children with autistic, mentally retarded and nonhandicapped brothers and sisters. *Journal of Autism and Developmental Disorder*, 16 (4); 399-413.
9. Valdivieso, C., Ribley, S., Ambler, L. (1988). NICHCY New Digest "Children With Disabilities: Understanding sibling issues". Washington DS: Interstate Research Associates, Number: 11, Washington.
10. Bagenholm, A. and Gillberg, C. (1991). Psychosocial effects on siblings of children with autism and mental retardation: a population-based study. *American Journal of Mental Deficiency Research*, 35; 291- 307.
11. Stoneman, Z. and Brody, G. H. (1993). Sibling temperaments, conflict, warmth and role asymmetry. *Child Development*, 64; 1786-1800.
12. Mc Hale, S. M., Updegraff, K. A., Tucker , C. J. and Crouter, A. C. (2000). Step in or stay out? Parent's roles in adolescent siblings' relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 62; 746-760.
13. Özgüven İ.E. (1994). *Psikolojik Testler*. Yeni Doğuş Matbaası, Ankara.
14. Tezbaşaran, A. A. (1997). Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu, 2. Baskı., Türk Psikologlar Derneği Yayınları, 55 s., Ankara.
15. Büyüköztürk, ř. (2003). *Veri analizi el kitabı*. 3. Baskı., Pegem A Yayınları, 195 s., Ankara.